

УДК 37.013.42:376.58:343.815

Н. А. Клішевич

**ДОСВІД СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ
СПЕЦІАЛЬНИХ УСТАНОВ ДЛЯ НЕПОВНОЛІТНІХ З
ДЕЛІНКВЕНТНОЮ ПОВЕДІНКОЮ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ ст.**

В умовах сьогодення проблема делінквентної поведінки підлітків залишається дуже гострою. За останні роки збільшилася питома вага правопорушень, скоєних неповнолітніми. Все більше протиправна поведінка серед підлітків набуває групового характеру. Різним аспектам соціально-педагогічної роботи з делінквентними підлітками присвячені праці І. Зверевої, Т. Кальченко, В. Оржеховської, Н. Онищенко, О. Пилипенка, Т. Федорченко, М. Фіцули та ін.

Наразі у країні існує низка соціальних інститутів, діяльність яких спрямована на профілактику делінквентної поведінки неповнолітніх та їх ресоціалізацію. Мета статті – аналіз соціально-педагогічної роботи органів і служб у справах неповнолітніх та спеціальних установ для неповнолітніх у другій половині ХХ століття.

Нині у країні існує низка соціальних інститутів, діяльність яких спрямована на профілактику делінквентної поведінки неповнолітніх, їх соціальну реабілітацію та ресоціалізацію. Вони мають різне відомче підпорядкування, що у свою чергу обумовлює і особливості роботи з підлітками. Вперше перелік таких соціальних інститутів був визначений у Законі України від 24.01.95 р. „Про органи і служби у справах неповнолітніх і спеціальні установи для неповнолітніх”, згідно якого здійснення соціального захисту і профілактика правопорушень серед неповнолітніх безпосередньо покладалася на: служби у справах неповнолітніх; центри медико-соціальної реабілітації неповнолітніх органів охорони здоров'я; притулки для неповнолітніх служб у справах неповнолітніх; кримінальну міліцію у справах неповнолітніх органів внутрішніх справ; суди; приймальники-розподільники для неповнолітніх органів внутрішніх справ; виховно-трудова колонія Міністерства внутрішніх справ України [2, с. 476]. Від часу прийняття цього нормативного документу в країні відбулося багато змін, тому у 2007 р. були внесені зміни до діючого Закону „Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх”, згідно якого ці соціальні інституції були перейменовані у служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей.

Починаючи з 1953 р. на підставі рішень виконкомів місцевих рад депутатів трудящих при міських і районних відділах (відділеннях) міліції організовуються дитячі кімнати міліції для тимчасового перебування безпритульних і бездоглядних дітей і підлітків. З 1973 р. почалося створення центральних дитячих кімнат міліції в службах профілактики

кримінального розшуку міських та районних лінійних органів. У 1977 р. дитячі кімнати були реорганізовані в інспекції у справах неповнолітніх та увійшли до складу відділів профілактики при карному розшуку. При кожному опорному пункті були створені дитячі кімнати на громадських засадах, які очолювали педагоги шкіл. Дільничні інспектори відповідали за облік неповнолітніх правопорушників, мали здійснювати їх соціальний супровід, проводити індивідуальні бесіди з підлітками, інформували батьків та вчителів про негативні тенденції у поведінці підлітка, попереджали про можливі наслідки [1, с. 97]. Після реорганізації органів внутрішніх справ у 1989 р., було прийнято рішення про роз'єднання інспекції у справах неповнолітніх і апаратів кримінального розшуку. Після ратифікації Україною у 1991 р. Конвенції ООН про права дитини було визначено, що окремі підходи до роботи з делінквентними підлітками протирічать міжнародним нормам. Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 8.07.95 р. була створена Кримінальна міліція у справах неповнолітніх. Саме цьому структурному підрозділу було надано право здійснювати на підставах і в порядку, встановлених законодавством, спеціальні заходи для запобігання та розкриття злочинів, що скоєні неповнолітніми чи проти них.

Кримінальна міліція у справах неповнолітніх основну увагу приділяла кримінальним проявам неповнолітніх та захисту їх від негативного впливу дорослих. Працівники кримінальної міліції у справах неповнолітніх мали: розглядати заяви та повідомлення про правопорушення, скоєні неповнолітніми, здійснювати досудову підготовку матеріалів про правопорушення, проводити дізнання в межах, визначених кримінально-процесуальним законодавством; розшукувати неповнолітніх, які залишили сім'ю, навчально-виховні заклади та спеціальні установи для неповнолітніх; перевіряти їх за місцем проживання та навчання; вести профілактичний облік неповнолітніх правопорушників, а також направляти до спеціальних установ та закладів; складати протоколи про адміністративні правопорушення неповнолітніх, а також їх батьків, які не виконують обов'язків щодо виховання і навчання дітей [3].

Останні роки в діяльності кримінальної міліції у справах дітей активізується використання саме соціально-педагогічних форм та методів роботи з неповнолітніми, зокрема організація превентивних заходів за різними напрямками серед дітей та підлітків, проведення сімейних групових нарад, соціальний супровід підлітків, засуджених до альтернативних видів покарань. здійснення просвітницько-інформаційної роботи серед населення, проведення тематичних зустрічей тощо.

Ще однією інституцією системи правопорядку, діяльність якої була спрямована на здійснення роботи з підлітками делінквентної поведінки був приймальник-розподільник (створений згідно положення „Про приймальник-розподільник НКВС” 7.07.35 р.). Це заклад закритого типу для короткотривалого утримання (не більше одного місяця)

безпритульних, вилучених з вулиць, у віці до 16 років із подальшим розподілом їх до дитячих установ відповідного типу. У 50-х рр. XX ст. функціями приймальників-розподільників були: санітарно-гігієнічна обробка та медичний огляд безпритульних, що приймалися; вивчення особистостей безпритульних з метою з'ясування даних про минуле життя та навчально-трудова інтереси; формування у дітей початкових культурно-побутових навичок; відновлення зв'язку безпритульних з родинами, з яких вони пішли, а також створення умов для їх повернення до родини; подальше спрямування безпритульних до родин, дитячих будинків Міністерства освіти, Міністерства здоров'я, Міністерства соціального забезпечення та до трудових колоній НКВС; облік та реєстрація безпритульних, що проходили через приймальник-розподільник.

З метою запобігання правопорушенням серед неповнолітніх, на сучасному етапі фахівці приймальників-розподільників з'ясовують умови життя і виховання неповнолітніх у сім'ї, їх особисті якості, інтереси, причини самовільного залишення спеціального навчально-виховного закладу, недоліки в діяльності підприємств, установ і навчальних закладів, які сприяли вчиненню правопорушень; причини вчинення злочинів, осіб, що брали в них участь або знаходяться у розшуку, а також таких, що пропали безвісти; місця збуту викраденого, випадки втягування неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність. Окрім того, вихователі, разом із психологом проводять індивідуальні виховні заходи з неповнолітніми, звертаючи особливу увагу на розвиток інтересів та виправлення недоліків у поведінці.

Важливу роль серед інститутів соціального виховання щодо соціально-педагогічної роботи з підлітками із делінквентною поведінкою у досліджуваній період відігравали комісії у справах неповнолітніх [2]. Головним завданням комісії у справах неповнолітніх була організація роботи із запобігання бездоглядності, правопорушень неповнолітніх, координація зусиль державних органів і громадських організацій в цих питаннях, розгляд справ про правопорушення неповнолітніх і здійснення контролю за умовами утримання та проведення виховної роботи з неповнолітніми в установах Міністерства охорони громадського порядку Української РСР і спеціальних виховних установах [4]. Функціональними обов'язками, які покладалися на комісії у справах неповнолітніх були: виявлення і взяття на облік дітей та підлітків, які залишилися без батьків чи осіб, що їх замінюють, підлітків, які залишили школу і не працюють, а також інших неповнолітніх, які потребують державної і громадської допомоги; працевлаштування або направлення у навчальні заклади неповнолітніх, які цього потребують; розгляд справ неповнолітніх, які вчинили правопорушення, суспільно небезпечні діяння та злочини; застосування заходів впливу на неповнолітніх правопорушників; розгляд питань стосовно доцільності перебування неповнолітніх у спеціальних виховних і лікувально-виховних установах

для дітей і підлітків. Основними завданнями комісії у справах неповнолітніх також були визначені: перевірка умов утримання і виховання дітей і підлітків в школах-інтернатах, дитячих будинках, професійно-технічних училищах, спеціальних виховних закладах і лікувально-виховних установах для дітей і підлітків, трудових колоніях для неповнолітніх, дитячих кімнатах міліції та дитячих приймальниках; перевірка виховної роботи з дітьми і підлітками в загальноосвітніх школах та інших навчальних закладах; перевірка умов виховання дітей і підлітків у сім'ї; запровадження особистого прийому неповнолітніх; звернення до державних установ, підприємств і громадських організацій у питаннях виховної роботи, виробничого навчання, працевлаштування і направлення на навчання неповнолітніх; порушення клопотання про помилування; подання до суду про відміну покарання, про застосування більш м'якого покарання, умовне засудження, дострокове зняття судимості з неповнолітніх, дострокове звільнення від покарання неповнолітніх або заміну їм призначеного покарання більш м'яким покаранням.

У 1995 р. відповідно Закону „Про органи і служби у справах неповнолітніх і спеціальні установи для неповнолітніх”, комісії перейменовуються у служби у справах неповнолітніх, а у 2007 р. – у служби у справах дітей. Їм підпорядкованні притулки для неповнолітніх (з 2007 р. притулки для дітей). Створення притулків розпочалося у 1997 р. Основними завданнями притулку є: соціальний захист позбавлених сімейного виховання неповнолітніх, які опинилися в складних житлово-побутових умовах; створення належних житлово-побутових і психолого-педагогічних умов для забезпечення нормальної життєдіяльності неповнолітніх, надання їм можливості для навчання, праці та змістовного дозвілля. Враховуючи характеристики вихованців притулків для дітей, слід зазначити, що соціально-педагогічна робота в цих закладах здійснюється за допомогою специфічних методів та форм. Головними завданнями такої роботи є: корекція переконань неповнолітнього; зміна негативних моделей поведінки неповнолітніх на соціально-схвальні та вирішення складних життєвих ситуацій. Для вирішення професійних завдань, у своїй практичній роботі фахівці притулків використовують різноманітні соціологічні, психологічні та педагогічні методи. Наразі активно розвиваються та впроваджуються в практику соціально-педагогічної роботи фахівців у притулках інноваційні методи та форми: інтерактивні ігри, настільні профілактичні ігри „Володар кілець”, „Крок за кроком”, арт-терапія.

Представлений у статті в узагальненому вигляді досвід діяльності органів і служб у справах дітей, спеціальних установ та закладів, які здійснюють їх соціальний захист і профілактику правопорушень дає підстави стверджувати, що вони проводили значну соціально-педагогічну роботу з підлітками із делінквентною поведінкою. Основними напрямками такої роботи були вторинна профілактика,

соціальна реабілітація підлітків, психолого-педагогічна корекція їх поведінки, соціально-педагогічна та психологічна підтримка неповнолітніх.

Список використаної літератури

1. **Вопросы** изучения детей с отклонениями в поведении : материалы к конференции : [сб. ст.] / редкол. : И.Я. Невский и др. – М. : [б.и.], 1968. – 180 с. 2. **Збірник** міжнародних правових документів законодавчих актів і нормативних документів України з питань соціально-правового захисту дітей / упоряд. М. І. Ярмач. – К. : [б. в.], 1998. – С. 476. 3. **Кальченко Т. Л.** Запобігання злочинності неповнолітніх в Україні спеціальними органами та установами: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Тетяна Леонідівна Кальченко. – К., 2004. – 225 с. 4. **Красота О. І.** Правове регулювання діяльності спеціальних закладів (шкіл) для неповнолітніх правопорушників в Україні (1964-1995 рр.) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Оксана Ігорівна Красота. – К., 2009. – 200 с. 5. **Сучасні** стратегії міліції щодо профілактики правопорушень серед неповнолітніх : [навч. посіб. / Л. І. Мороз, Р. Г. Коваль, Н. М. Прокопенко та ін.] ; за ред. Л. І. Мороз. – К. : Видавець Паливода А. В., 2008. – 218 с.

Клишевич Н. А. Досвід соціально-педагогічної роботи спеціальних установ для неповнолітніх з делінквентною поведінкою у другій половині ХХ ст.

У статті на основі проведеного ретроспективного аналізу визначено досвід соціально-педагогічної роботи органів і служб у справах неповнолітніх та спеціальних установ для неповнолітніх: кримінальної міліції у справах дітей, приймальника-розподільника, комісії у справах неповнолітніх та притулків для дітей. Визначено, що основними напрямками їх діяльності були вторинна профілактика, соціальна реабілітація неповнолітніх, психолого-педагогічна корекція їх поведінки, соціально-педагогічна та психологічна підтримка.

Ключові слова: соціально-педагогічна робота, неповнолітні, делінквентна поведінка, кримінальна міліція у справах дітей, приймальник-розподільник, комісія у справах неповнолітніх, притулки для дітей.

Клишевич Н. А. Опыт социально-педагогической работы специальных заведений для несовершеннолетних с делинквентным поведением во второй половине ХХ в.

В статье рассматривается опыт социально-педагогической работы органов и служб по делам несовершеннолетних и специальных заведений для несовершеннолетних: кримінальної міліції по делам детей, приёмника-распределителя, комиссии по делам несовершеннолетних и приютов для детей. Определено, что основными направлениями их

деяльності були вторична профілактика, соціальна реабілітація несоросершеннолетніх, психолого-педагогічна корекція их поведіння, соціально-педагогічна і психологічна підтримка.

Ключевые слова: соціально-педагогічна робота, несоросершеннолетні, делінквентне поведіння, кримінальна міліція по ділам дітей, приємник-распределитель, комісія по ділам несоросершеннолетніх, приюти для дітей.

Klishevych N. Experience of Social and Pedagogical Work of Special Establishments for Teenagers of Delinquent Behaviour in Late XX-th Century

The stages of development of social-pedagogical work of organs and services in matters of teenagers and special establishments for teenager are looked through in the article. Such establishments are the criminal police in matters of children, services in matters of children, criminal police in matters of children and point-of-distribution of children. It is certain that basic directions of their activity are the second prophylaxis, social rehabilitation of teenager, social-pedagogical correction of their conduct, social-pedagogical and psychological support.

Key words: social-pedagogical work, teenager, delinquent behavior, criminal police in matters of children, services in matters of children, criminal police in matters of children, point-of-distribution of children.

Стаття надійшла до редакції 06.02.2013 р.

Прийнято до друку 29.03.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Л. Ц. Ваховський

УДК 373(477) „1950/2000”

О. М. Павлюк

**ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД УЧИТЕЛІВ-НОВАТОРІВ
ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ
В УКРАЇНІ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ СТОЛІТТЯ)**

Значні перетворення в усіх сферах життєдіяльності суспільства в умовах динамічного розвитку України потребують переорієнтації, підвищення якості та постійних трансформацій у галузі освіти. Зміна освітньої парадигми передбачає, перш за все, використання нових підходів до змісту й організації навчання в загальноосвітній школі. Аналіз сучасної шкільної освіти свідчить про необхідність пошуку нових шляхів розвитку змісту, форм і методів викладання.

Розв'язання вищезазначеного складного завдання неможливе без глибокого й неупередженого вивчення вітчизняного досвіду організації